

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในกุนฑลียสูตร

The Study of Vipassana Meditation Found in Kundaliya Sutta

¹ปราณี เลิศโกวิท และ ²วิโรจน์ คุ่มครอง
¹Pranee Lertkovit and ²Viroj Koomkrong

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Palisuksa Buddhagosa Campus, Thailand.
E-mail: ¹jlertkovit@gmail.com, ²koom-krong9@hotmail.com

Received May 24, 2023; Revised August 25, 2023; Accepted August 28, 2023

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาเนื้อหาและหลักธรรมในกุนฑลียสูตร 2) เพื่อศึกษาวิเคราะห์การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในกุนฑลียสูตร การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยการศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์ที่เกี่ยวข้อง ปรับปรุง แก้ไข เรียบเรียงด้วยการบรรยายเชิงพรรณนา ผลการวิจัย พบว่า การศึกษาวิเคราะห์การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในกุนฑลียสูตร แบ่งออกได้เป็น 4 ส่วน คือส่วนที่ 1 อินทรีย์สังวรในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ด้วยการสำรวมอายตนะทั้ง 6 เพื่อไม่ให้ตัณหาไหลเข้าสู่ใจ ส่วนที่ 2 สุจริต 3 ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ด้วยการรักษาศีลให้บริสุทธิ์ทางกายกรรม 3 วจีกรรม 4 มโนกรรม 3 เพื่อเป็นฐานรองรับในการปฏิบัติในขั้นต่อไป ส่วนที่ 3 สติปัฏฐาน 4 ด้วยการเจริญสติมีอารมณ์ 4 ประการคือ กาย เวทนา จิต ธรรม เห็นการเกิดและความเสื่อม เป็นไตรลักษณ์ รู้เหตุเกิดเหตุดับกำหนดจดจ่อต่อเนื่องไม่ขาดสาย ส่วนที่ 4 โพชฌงค์ 7 ได้แก่ สติสัมโพชฌงค์, อัมมวิจยสัมโพชฌงค์, วิริยสัมโพชฌงค์, ปิตีสัมโพชฌงค์, ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์, สมาธิสัมโพชฌงค์, และอุเบกขาสัมโพชฌงค์ การพัฒนาอินทรีย์ทั้ง 5 ในโพชฌงค์ จนเกิดความเป็นกลางเป็นัตตธรรมขมดตตาอุเบกขาจิตไม่อาลัยในสังขาร ยึดพระนิพพานเป็นอารมณ์ เข้าถึงวิชาและวิมุตติ เป็นพระอริยบุคคลมี พระโสดาบัน เป็นต้น

คำสำคัญ: การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา; กุนฑลียสูตร; พระพุทธศาสนา

Abstract

This article aimed 1) to study the content and Buddhist teaching of Kundaliya Sutta, (2) to analyze the practice of Vipassana meditation in the Kundaliya Sutta. It was documentary research by taking information of Buddhist Tipitaka and relevant scriptures, such as Visuthimagga etc., then being reviewed, improved and edited by adviser, compiling in descriptive style. The study found that The analysis of way to practice Vipassana in Kundaliya Sutta was divided into four parts: 1) *Indriyasamvara* for Vipassana practice by observing the six sensual contacts to prevent desire from mind, 2) Three Virtueous Actions, by purification of three bodily actions, 4 verbal acts and three mental acts, 3) Four Mindfulness including 4 objects; body, feeling, mentality and thought formations which are arising and falling away in the form of Three

Common Manner with continued contemplation, 4) Seven Enlightenment Factors include Sati Dhammavicayasambojjhanga, Viriyasambojjhanga, Pitisambojjhanga, Passaddhisambojjhanga, Samadhisambojjhanga and Upekkhasambojjhanga. The five faculty development in Sambojjhanga will lead to neutral state of mentality, without attachment in any mental formation, holding Nibbana as its object, entering knowledge as well as liberation and final Sotapanna attainment.

Keywords: Vipassana Meditation, Kundaliya Sutta; Buddhism

บทนำ

สิ่งที่หายากในโลกมีอยู่ 3 อย่าง คือ การได้ความเป็นมนุษย์ 1 การอุบัติเกิดขึ้นของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า 1 ธรรมที่พระตถาคตประกาศแล้ว 1 ในข้อแรกนี้ การเกิดเป็นมนุษย์ได้นั้นต้องมีการสังสมบุญมาแล้วแต่ชาติก่อน เปรียบดังในมหาสมุทรอันกว้างใหญ่ มีเตาตาบอดวายน้ำอยู่การที่เตานั้น จะไหลขึ้นมา 100 ปีต่อครั้ง จะสอดหัวเข้าในแอ่งที่มีรูเดียวเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยาก อีกทั้งการจะหนีจากเยื่อมือของอบายภูมิทั้ง 4 (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เป็นความยากยิ่ง ดังนั้นการได้เกิดเป็นมนุษย์ จึงเป็นสิ่งที่หายากมาก ยิ่งถ้าบุคคลนั้นได้โอกาสดีมาเกิดในประเทศที่อุดมสมบูรณ์ มีพระสัทธรรมตั้งอยู่ ที่เรียกว่าปฏิรูปเทสวาสคือ อยู่ในถิ่นที่เหมาะสมก็ถือได้ว่าเป็นผู้มีบุญ

สำหรับในข้อที่สองคือ การอุบัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ยิ่งเป็นสิ่งที่หาได้ยากยิ่งกว่าการเกิดเป็นมนุษย์เสียอีก เพราะเหตุว่า ในแต่ละภพนั้นไม่ใช่จะมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบังเกิดขึ้นได้ทุกครั้ง สำหรับในภพที่ภพนี้มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบังเกิดขึ้น 5 พระองค์ ได้แก่ 1) พระกกุสันธสัมมาสัมพุทธเจ้า 2) พระโกนาคมนสัมมาสัมพุทธเจ้า 3) พระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า ในกาลก่อนพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งสามพระองค์ได้บังเกิดแล้ว 4) พระสมณโคดมสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ได้อุบัติในกาลบัดนี้ 5) พระเมตไตรยสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์จะบังเกิดในอนาคตกาล (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ส่วนในข้อที่สาม คือ การได้ฟังธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นสิ่งที่หาได้ยาก เพราะกำลังของพระตถาคต (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ทำให้บุคคลที่ได้ฟังธรรมนั้นสามารถบรรลุธรรมได้โดยง่าย ในทางตรงกันข้ามหากไม่ได้ฟังธรรม ผู้นั้นก็ไม่สามารถบรรลุธรรมได้ เพราะ ไม่สามารถคิดหลักธรรม ข้อธรรมที่เป็นความจริงตามธรรมชาติได้เอง ธรรมเทศนาของพระองค์มีความไพเราะทั้งเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด ธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแสดงไม่มีความผิดเพี้ยนแตกต่างกัน มีความเหมือนกันทุกประการ ไม่ขึ้นกับกาลเวลา ไม่ขึ้นกับบุคคล ไม่ขึ้นกับสถานที่ และไม่ขึ้นกับสิ่งใดๆทั้งสิ้น แต่เป็นไปตามเหตุและปัจจัย (บุญมี เมธางกูร และ บุษกร เมธางกูร, 2545) ที่พระองค์ทรงแสดงในปัจจุสมุปบาทว่า เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ย่อมไม่มี เพราะความดับไปแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงดับไป ได้แก่สิ่งเหล่านี้ คือ เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย เจตนาการกระทำกรรมด้วยโมหะจึงมี เพราะเจตนาการกระทำกรรมด้วยโมหะเป็นปัจจัย จิตที่ข้องยึดอารมณ์จึงมี เพราะจิตที่ข้องยึดอารมณ์เป็นปัจจัย กายและใจที่เป็นตัวอารมณ์จึงมี เป็นต้น (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

เมื่อพิจารณาความเป็นเหตุปัจจัย ที่เรียกว่า อิทัปปัจจยตาแล้ว(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ทำให้เข้าใจธรรมอันลึกซึ้งที่สวนกระแสกับความเข้าใจของปุถุชนทั่วไป จึงเป็นยากต่อความเข้าใจและชวนให้ศึกษาในความเป็นไปที่สลับซับซ้อนและเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยความเข้าใจ ความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทฺธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นฐานที่ตั้งแห่งความเชื่อมโยงสติสัมปชัญญะ (สมเด็จพระพุทฺธโชติญาณจารย์ ป.อ. ปยุตฺโต,

2560) ด้วยการฟังธรรมะที่เรียกว่า ปรัตยัสยะ ซึ่งต้องมีกัลยาณมิตรเป็นผู้นำพาบุคคลนั้น ด้วยการชักชวน ชักจูง ชี้นำ แนะนำ สั่งสอน และการฟังด้วยดียอมนำความสุขมาให้ เกิดความเข้าใจในธรรมที่มีความไพเราะซึ่งนำไปสู่ความแยบคายในแนวคิดที่เป็นระบบแบบไม่ขัดกัน เกิดเป็นสัมมาทิฐิขั้นต้นทำให้เกิดสติสัมปชัญญะ สู่หนทางของกระแสธรรมที่ไหลไปตามขั้นตอน ด้วยความระวังสำรวมในการกระทำทุกอย่าง เพราะอายตนะทั้ง 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และ ใจเป็นสะพานชั้นยอดที่ทำให้กุศลธรรมหรือกุศลธรรมไหลตามมาโดยอาศัยความเคยชิน ความไม่รู้ในความเป็นจริงนำไป เมื่อกล่าวถึงกระแสธรรมที่ไหลไปไหลมาสู่ใจนั้น ความคิดความเห็นที่เป็นสัญญาเก่าเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ผ่านทางอายตนะอันเป็นสะพานความเข้าใจ เกิดจากการรับรู้อย่างรวดเร็วด้วยความเคยชินที่สั่งสมมานับชาติไม่ถ้วน จนแสดงความต้องการของบุคคลในทางที่ถูกบ้าง ผิดบ้าง เป็นความชอบใจ หรือความขัดเคืองใจ ถ้าชอบใจก็อยู่ในข้างของความกำหนัดยินดี ถ้าไม่ชอบใจก็อยู่ในข้างของพยาบาท เพราะการไม่ได้ฟังพระสัทธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงทำให้บุคคลนั้นมีอนาคตที่ไม่แน่นอน มีทุกติเป็นที่ไป

กุนทลียสูตรเป็นพระสูตรหนึ่งซึ่งอยู่ในสังยุตตนิกาย มหาวรรค มีการกล่าวถึงหลักธรรม 4 ประการ คือ อินทริยสังวร สุจริต 3 สติปัฏฐาน 4 และโพชฌงค์ 7 ประการ (องค์แห่งการตรัสรู้) เข้าสู่อริยสัจ 4 ด้วยอริยมรรคมีองค์ 8 ประการเข้าสู่เส้นชัยคือ วิชชาและวิมุตติ ในท้องเรื่องนั้น ได้กล่าวถึงกุนทลียปริพาชกได้เข้าไปสนทนากับพระผู้มีพระภาคที่ป่าอัญชนวัน เขตเมืองสาเกต แม้จะเป็นคนนอกศาสนาแต่ด้วยความมีปัญญาจึงได้ถามถึงอานิสงส์ของพุทธศาสนา พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า วิชชาและวิมุตติเป็นผลานิสงส์ในศาสนา นี้ หลังจากนั้น กุนทลียะก็ได้ทูลถามต่ออีกว่าธรรมเหล่าไหนที่ทำให้วิชาและวิมุตติบริบูรณ์ ซึ่งก็ได้คำตอบว่า โพชฌงค์ 7 ประการ แล้วก็ถามต่อเนื่องจนได้คำตอบสุดท้าย คือ อินทริยสังวร ด้วยพุทธวิธีการถามตอบเช่นนี้ และด้วยพระมหากรุณาธิคุณของพระผู้มีพระภาคได้ทรงเริ่มตรัสสอนกุนทลียะด้วยวิธีแบบสามัญชนสามารถเข้าใจได้โดยง่ายว่า “การเห็นรูปที่น่าชอบใจทางตาแล้ว ไม่หลงไหล ไม่เพิลิดเพิลินรูปที่น่าชอบใจ ไม่เกิดความกำหนัด กายคงที่ จิตคงที่ ไม่เสียใจ ไม่พยาบาท ทั้งกายและจิตคงที่ หลุดพ้นดีแล้ว...เมื่อมีการสำรวมเช่นนี้ ย่อมทำให้สุจริต 3 มั่นคง” นำไปสู่การมีความเพียร มีสติ มีสัมปชัญญะ ด้วยการตามรู้ความเป็นจริงทุกขณะจนสติปัฏฐานสมบูรณ์ เกิดโพชฌงค์ 7 ประการเข้าสู่อริยมรรคมีองค์ 8 ประสานตัวกันเป็นหนึ่ง ปหานกิเลส ที่เรียกว่า สมุจเฉทปหาน (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ทำลายกองอวิชชาที่พอกพูนหาเบื้องต้นมิได้ หาที่สุดไม่พบ จนเข้าถึงวิชาและวิมุตติ เป็นการดับภพชาติเกิดอีกเพียง 7 ชาติเป็นอย่างมากเป็นเบื้องต้น

บทความนี้นำเสนอการวิเคราะห์การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในกุนทลียสูตรนี้ เป็นการศึกษาเพื่อให้เกิดความเข้าใจเนื้อหาและหลักธรรม ในโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ อีกทั้งเป็นการหาแนวทางในการวิเคราะห์การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ซึ่งจะได้เป็นประโยชน์ต่อผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา และแก่ผู้สนใจในการปฏิบัติวิปัสสนาสืบไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาเนื้อหาและหลักธรรมในกุนทลียสูตร
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในกุนทลียสูตร

การทบทวนวรรณกรรม

ความสำคัญของการศึกษาวิเคราะห์การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในกุนทลียสูตร ความในพระสูตรได้กล่าวถึง ป่าอัญชนวัน เมืองสาเกต มีปริพาชกผู้หนึ่งชื่อว่า กุนทลียะ เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ได้กล่าวทักทายปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคแล้ว จึงได้กราบทูลว่า ตนได้ออกจากอารามหนึ่งไปสู่อีกอารามหนึ่ง ได้เห็นสมณะอื่นๆ หาถ้อยคำที่ยกย่องเชิดชูถ้อยคำของตนให้เหนือกว่าผู้อื่น ข่มถ้อยคำผู้อื่นให้ต่ำ ยกวาทีของตนให้สูง

เมื่อได้เห็นสมณะเหล่านั้นแล้ว จึงได้มาราบทูลถามพระองค์เกี่ยวกับอานิสงส์ของพระองค์ คืออะไร พระองค์ได้ตอบถึงอานิสงส์ในพระพุทธศาสนานี้ว่ามี วิชาและวิมุตติเป็นผลานิสงส์ หลังจากนั้นกุนทลียะก็ได้ถามเหตุที่ทำให้เกิดวิชาและวิมุตติต่อไปเรื่อยๆ จนสุดที่อินทริยสังวร แล้วพระองค์ก็ทรงเริ่มพุทธวิธีการสอนด้วยการอธิบายการปฏิบัติหลักธรรมให้อานิสงส์นั้น ๆ เป็นไปตามลำดับขั้น จนถึงวิชาและวิมุตติ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

สรุปว่า กุนทลียสูตร เป็นพระสูตรที่อยู่ในสังยุตตนิกาย ได้กล่าวถึงการถามตอบระหว่างพระพุทธเจ้ากับกุนทลียปริพาชกในเรื่องอานิสงส์ของพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้แสดงพุทธวิธีการสอนแบบถามตอบปัญหา แล้วแสดงธรรมในหลักธรรม 4 ประการ คือ อินทริยสังวร สุจริต 3 สติปัฏฐาน 4 และโพชฌงค์ 7 นำไปสู่จุดมุ่งหมายการพ้นจากภัยในวัฏฏสงสาร ด้วยวิชาและวิมุตติ การแสดงธรรมนี้เป็นผลทำให้กุนทลียปริพาชกได้ประกาศตนเป็นอุบาสกตลอดชีวิต

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาเรื่องการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในกุนทลียสูตรในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยผู้วิจัยมุ่งศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาความเป็นมาหลักธรรมในกุนทลียสูตร และแนวทางการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในกุนทลียสูตรมีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

1) ค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) อัน ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 อรรถกถาภาษาไทยพ.ศ. 2556

2) ค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ศึกษาตำรา วิชาการ ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท เช่น อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสสอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น วิสุทธิมรรค เป็นต้น ส่วนเอกสารทางวิชาการได้แก่ หนังสือวิปัสสนาฯ เป็นต้น ผลงานทางวิชาการเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องซึ่งส่วนใหญ่เป็นวิทยานิพนธ์และสารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อเป็นการอธิบายขยายความเนื้อหาเพิ่มเติมจากในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

3) ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตรวจสอบความสอดคล้องกับเอกสารชั้นปฐมภูมิ

4) สรุปเรียบเรียงและนำเสนอข้อมูลโดยวิธีบรรยายเชิงพรรณนา

5) เสนอและตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์โดยอาจารย์ที่ปรึกษาและกรรมการผู้เชี่ยวชาญ

6) นำเสนอและเผยแพร่ผลงานเพื่อประโยชน์ต่อการศึกษา

ผลการวิจัย

เนื้อหาและหลักธรรมในกุนทลียสูตร

กุนทลียสูตรเป็นพระสูตรในพระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค โพชฌงค์สังยุต ปัพพตวรรค พระสูตรที่ 6 กล่าวถึง ปาณูชนวัน เขตเมืองสาเกต มีปริพาชกผู้หนึ่งชื่อว่า กุนทลียะ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ได้กล่าวทักทายปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคแล้ว จึงได้กราบทูลว่า ตนได้ออกจากอารามหนึ่งไปสู่อีกอารามหนึ่ง ได้เห็นเตียรถีย์ หาถ้อยคำที่ยกย่องเชิดชูถ้อยคำของตนให้เหนือกว่าผู้อื่น ข่มถ้อยคำผู้อื่นให้ต่ำ ยก วาตะของตนให้สูง เมื่อได้ฟังดังนั้นแล้ว จึงได้มาราบทูลถามพระผู้มีพระภาคเกี่ยวกับอานิสงส์ของพระองค์ คืออะไร พระผู้มีพระภาคตรัสตอบถึงอานิสงส์ในพระพุทธศาสนานี้ว่ามี วิชาและวิมุตติเป็นผลานิสงส์ หลังจากนั้นกุนทลียะก็ได้ถามเหตุที่ทำให้เกิดวิชาและวิมุตติต่อไปตามลำดับ จนมาสุดที่อินทริยสังวร แล้วพระองค์ก็ทรงเริ่มพุทธวิธีการสอน ด้วยการอธิบายการปฏิบัติให้อานิสงส์เป็นขั้นๆ จนถึงวิชาและวิมุตติ ดังนี้

1. อินทริยสังวร หมายความว่า อายุตนะซึ่งเป็นจุดเชื่อมต่อที่ เป็นผู้ปกครองหรือเป็นใหญ่นั้น ๆ ทำหน้าที่ของตน ๆ คือ เมื่ออายุตนะทั้ง 12 มีการกระทบกัน ทำให้เกิดวิญญาณขึ้น เช่น เมื่อตากระทบสี ทำให้จักขุวิญญาณเกิด เป็นต้น จึงต้องมีการสังวรระวัง หากมีความพลอสติ ไม่อดทน หรือรู้ไม่เท่าทันอกุศล จะทำให้อกุศลต่าง ๆ เช่น ความพอใจ หรือความไม่พอใจเกิดขึ้น เนื้อความในกฺุณทลยสูตร กล่าวว่ อินทริยสังวรที่บุคคลเจริญอย่างไร ทำให้มากแล้วอย่างไร จึงทำสุจริต 3 ประการให้บริบูรณ์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) คือ เมื่อเห็นรูปที่น่าชอบใจหรือไม่ชอบใจทางตา เป็นต้นแล้วไม่หลงไหล ไม่เพลิตเพลิน ภายค้งที่ จิตก็ค้งที่ในภายในก็มันค้งดี

2. สุจริต 3 หมายความว่า การปฏิบัติศีลที่เป็นการไม่ล่วงละเมิดถึงกรรบล ไม่ทำอกุศลให้เกิดด้วยกาย วาจาและใจ จนกลายเป็นความสุจริต ซึ่งมี 3 ประการ คือ 1) กายกรรม 3 2) วจกรรม 4 3) มโนกรรม 3 ด้วยการประพฤติสุจริต 3 นี้ ทำให้ไม่เกิดความเดือดร้อนทั้งกาย วาจา และใจ การสำรวมระวังด้วยความละอาย และเกรงกลัวต่อบาปธรรม ทำให้จิตใจเป็นปกติ เนื้อความในกฺุณทลยสูตรกล่าวว่ สุจริต 3 ประการที่บุคคลเจริญอย่างไร ทำให้มากแล้วอย่างไร จึงทำสติปฏฐาน 4 ประการให้บริบูรณ์(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) คือ ละกายทุจริต เจริญกายสุจริต ละวจีทุจริต เจริญวจีสุจริต ละมโนทุจริต เจริญมโนสุจริต

3. สติปฏฐาน 4 หมายความว่าของสติ คือความระลึกู้สึกตัว ปฏฐาน คือ ที่ตั้ง รวมความว่ เป็นที่ตั้งแห่งการระลึกู้สึกตัวด้วยอารมณ์ 4 อย่าง 1) ฐานกาย 2) ฐานเวทนา 3) ฐานจิต 4) ฐานธรรม อันเป็นที่ตั้งแห่งสติปฏฐาน ด้วยการพิจารณาเห็นอารมณ์ภายใน ภายนอก หรือทั้งภายในและภายนอก เห็นเหตุเกิด เหตุดับ หรือทั้งเหตุเกิดและเหตุดับ มีสติเพื่อไว้เจริญ สติและญาณ ไม่ยึดมั่นตันหาและทิฏฐิ เข้ามาอิงอาศัย เนื้อความในกฺุณทลยสูตรว่ สติปฏฐาน 4 ประการที่บุคคลเจริญอย่างไร ทำให้มากแล้วอย่างไร จึงทำโพชฌงค์ 7 ประการให้บริบูรณ์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) คือ พิจารณาเห็นภายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต ธรรมในธรรม มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา และโทมนัส ในโลกเสียได้

4. โพชฌงค์ 7 หมายความว่า มีสภาวะเจริญความชำนาญให้ความแตกฉานในธรรมที่เป็นมูล ให้ถึงการตรัสรู้ ได้แก่ 1) สติสัมโพชฌงค์ 2) ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ 3) วิริยสัมโพชฌงค์ 4) ปีติสัมโพชฌงค์ 5) ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ 6) สมาธิสัมโพชฌงค์ 7) อุเบกขาสัมโพชฌงค์ เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ เป็นไปเพื่อความปล่อยวาง เพื่อการนำออกจากวัฏฏสังสาร เนื้อความในกฺุณทลยสูตรว่ โพชฌงค์ 7 ประการที่บุคคลเจริญอย่างไร ทำให้มากแล้วอย่างไร จึงทำวิชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) คือ เจริญสติสัมโพชฌงค์ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์ ปีติสัมโพชฌงค์ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในโอสสัคคะ อาณิสงส์ในกฺุณทลยสูตรมี 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 เป็นผลานิสงส์ ได้แก่ วิชาและวิมุตติ ด้วยการกำหนดรู้ธรรมทั้งหลาย คือ อุปาทานขันธ 5 ในทุกขอริยสัจ ละธรรมที่ก่อให้เกิดตันหา เพราะเป็นที่ตั้งแห่งปญรูปสาตรูป ที่เป็นสมุทัยอริยสัจ การดับธัมมิจารเข้าถึงพระนิพพาน เป็นการแจ้งนิโรธอริยสัจ และทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ ด้วยการเจริญอริยมรรคมีองค์ 8 ส่วนที่ 2 อาณิสงส์ในพระสูตร ได้แก่ กุณทลยปริพาชกประกาศตนเป็นอุบาสกตลอดชีวิต (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

วิเคราะห์การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในกฺุณทลยสูตร

เมื่อวิเคราะห์การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในกฺุณทลยสูตรแล้วมี 4 ประการ คือ 1. อินทริยสังวรกับการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา 2.สุจริต 3 กับการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา 3. สติปฏฐาน 4 กับการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา 4. โพชฌงค์ 7 กับการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ดังจะได้กล่าวในบัดนี้

1. อินทริยสังวรในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา จะเห็นได้ว่าด้วยการสังวรหรือสำรวมระวังมีความสำคัญต่อการรักษาอายุตนะทั้ง 12 ทาง คือ 1) ตากับรูป 2) หูกับเสียง 3) จมูกกับกลิ่น 4) ลิ้นกับรส 5) กายกับโณฏฐัพพะ

6) ใจกับธรรมารมณ์ ไม่ให้ไหลไปตามต้นหาเพราะจะทำให้ความฟุ้งซ่านเกิดขึ้นสู่จิตใจ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ที่แทรกจะเข้ามาในเวทนาทั้งสาม คือ ความสุข ความทุกข์ และเฉยๆ เมื่ออินทรีย์หรืออายตนะทั้ง 12 นี้ ได้รับการกระทบกันเป็นคู่ไม่ข้ามกัน ทำให้เกิดจิตรู้ในอายตนะนั้น ๆ เป็นผลให้เกิดเวทนาหรือความรู้สึก ผู้ปฏิบัติควรกำหนดรู้สภาพตามความเป็นจริงไม่ให้เกิดเล่ห์เข้าครอบงำจิตใจ อันเป็นผลทำให้เกิดความชอบใจเป็นกามฉันทะ ความไม่ชอบใจเป็นพยาบาท ดังในกมลลยสูตร ที่พระผู้มีพระภาคตรัสสอนกมลลยปริพาชก ด้วยอินทรีย์สังวร (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) คือการสำรวมอินทรีย์ ในทุกทวาร เพื่อไม่ให้ต้นหาเข้าครอบงำจิตใจในขณะที่มีการกระทบสัมผัสในทวารภายในทั้ง 6 กับอารมณ์ทั้ง 6 ซึ่งเป็นทวารหรือทางเชื่อมต่อให้ต้นหาเข้าสู่ใจ

2. สุจริต 3 กับการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา จะเห็นว่า สุจริต 3 มีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาทางกาย วาจา และจิตใจ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เป็นอย่างมาก เพราะ ศีลเป็นฐานที่ตั้งแห่งความบริสุทธิ์ในการปฏิบัติวิปัสสนาโดยตรง หากผู้ปฏิบัติมีความประพฤติดีทั้งกายและวาจาที่บริสุทธิ์แล้ว ก็จะทำให้ใจไม่หวั่นไหวครอนแครง มีความตั้งมั่นเป็นผลให้กายและวาจาเป็นปกติ จิตใจมีความสุข ทำให้การปฏิบัติได้อย่างมั่นคง จิตใจคงที่ มีความก้าวหน้าในทางธรรม ตรงกันข้ามหากผู้ปฏิบัติวิปัสสนามีกายและวาจาไม่บริสุทธิ์ ก็ส่งผลทำให้จิตใจเกิดความเศร้าหมอง มีความถดถอย หมดก้างใจในการปฏิบัติ ใจก็ฟุ้งซ่าน เตือนรื้อนหรือเตือนดาลผู้อื่น ทำความลำบากใจและรำคาญใจให้กับตนเองและบุคคลอื่น

3. สติปัฏฐาน 4 กับการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนานั้น จะเห็นว่า การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา สติมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการปฏิบัติ สติเป็นที่จำปรารภในสิ่งที่ทั้งปวง ดังนั้นสติจึงมีความสำคัญต่อการปฏิบัติเป็นอย่างมาก หากไม่มีสติครองใจแล้ว ก็ไม่สามารถดำเนินการปฏิบัติให้ถึงแนวทางแห่งมรรคผลได้ อารมณ์ของสติปัฏฐานแบ่งออกได้ 4 ประการ คือ

1) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ว่าด้วยการปฏิบัติวิปัสสนาโดยการรู้ทางกาย มี 14 บรรพ ได้นำมาแสดงเกี่ยวกับอิริยาบถการเดิน และ อิริยาบถย่อย ด้วยการกำหนดการก้าวย่าง การเดิน หรืออิริยาบถต่างๆ มีอาการตี่มน้ำ ทานอาหาร เป็นต้น ด้วยการกำหนดสภาพธรรมที่เกิดขึ้นแบบไม่ขาดตอนทำให้เกิดสติสัมปชัญญะ

2) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน การกำหนดรู้เวทนาทั้ง 9 อย่างโดยอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้น กำหนดได้ทันความรู้สึกที่จิตไปสัมผัสทันปัจจุบันขณะที่สภาพธรรมที่ปรากฏตามความเป็นจริง

3) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน กำหนดจิต 16 อย่าง เมื่ออาการของจิตปรากฏขึ้นอย่างรวดเร็ว ผู้ปฏิบัติเห็นการเกิดดับภายในจิตหรือภายนอกหรือทั้งภายในและภายนอกได้อย่างชัดเจน จิตตั้งมั่นในการกำหนดการเกิดดับอย่างละเอียดถี่ถ้วน ด้วยการจดจ่อต่อเนื่องไม่ปล่อยวางและกำหนดทั้งจิตและอารมณ์ที่เกิดดับไปได้ทันปัจจุบันขณะ

4) อัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) กำหนดธรรม 5 หมวดมีนิรวณ เป็นต้น รู้ความเกิด ความเสื่อม หรือทั้งความเกิดและความเสื่อม รู้เหตุเกิด เหตุดับ หรือรู้ทั้งเหตุเกิดและเหตุดับของนิรวณที่เกิดขึ้น ก็เลสไม่สามารถเกิดได้เพราะการกำหนดจิตที่รู้ทันสภาวะธรรมที่ปรากฏแบบจดจ่อต่อเนื่องไม่ขาดสายการพิจารณาอย่างนี้ ก็เรียกว่าโยนิโสมนสิการ (พระโสภณมหาเถระ มหาสิยาตอ, 2562)

4. โพชฌงค์ 7 กับการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา จะเห็นได้ว่าโพชฌงค์ทั้ง 7 ประการกับการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนามีความสำคัญคือ โพชฌงค์ 7 ประการได้แก่

- 1) สติสัมโพชฌงค์ในฐานะที่เป็นธรรมก่อให้เกิดมรรคญาณ
- 2) อัมมวิจยสัมโพชฌงค์ กำหนดรู้การดับหรือการหายไปของรูปนามทันทีได้จนรู้ลักษณะที่เป็นไตรลักษณ์อย่างแจ่มแจ้ง
- 3) วิริยสัมโพชฌงค์ การกำหนดด้วยความพยายามอย่างคงเส้นคงวาไม่ยั้งไม่หย่อนจนเกินไป ความฟุ้งซ่านไม่เกิดขึ้น

4) ปิตีสัมโพชฌงค์ รู้เท่าทันความเกิดดับของรูปนามที่ปรากฏจนเกิดความอิมเอบ

5) ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ มีความสงบกายและใจ มีความรู้สึกซาบซ่านไปทั่วร่างกาย

6) สมภาธิสัมโพชฌงค์ ความตั้งมั่นไม่ฟุ้งซ่าน

7) อุเบกขาสัมโพชฌงค์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ความเป็นกลาง วางเฉยต่อรูปนาม

ด้วยการปรับอินทรีย์ทั้ง 5 ได้แก่ สัทธินทรีย์ วิริยอินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธิอินทรีย์ และปัญญินทรีย์ให้สม่ำเสมอ การที่โพชฌงค์ทั้ง 7 พัฒนาจนเป็นอุเบกขาสัมโพชฌงค์ด้วยการปรับอินทรีย์ทั้ง 5 ให้สม่ำเสมอจนกลายเป็นความเป็นกลางไม่หวั่นไหว หรือมีขณิมาปฏิบัติทาเกิดขึ้น พิจารณาสมปยุตตรธรรม คือ สังขารทั้งหลายที่ปรากฏขึ้นเป็นสิ่งที่ไม่มีเที่ยง มีความทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ลักษณะต่างๆปรากฏเป็นดังหวัฟ เป็นดังลูกศร เป็นทุกข์ เป็นอุปสรรค ฯ ล ฯ จิตไม่อาลัยกับสังขารนี้อีกต่อไป ปล่อยวางอารมณ์ไตรลักษณ์ แล้วไปยึดอารมณ์พระนิพพานแทน อริยมรรคมีองค์ 8 สมังคีปหานสังโยชน์ทั้งสาม มีทิฐิ วิจิกิจฉา และสัสสัปปัตตปราคาสังโยชน์ขาดสับในขณะจิตเดียวข้ามพ้นวิญญะ ถึงวิชาและวิมุตติในที่สุด

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

การศึกษาวิเคราะห์การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในกุนทลียสูตร แบ่งออกได้เป็น 4 ส่วน คือส่วนที่ 1 อินทรีย์สังวรในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ด้วยการสำรวมอายตนะทั้ง 6 เพื่อไม่ให้ตันทาไหลเข้าสู่ใจ ส่วนที่ 2 สุจริต 3 ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ด้วยการรักษาศีลให้บริสุทธิ์ทางกายกรรม 3 วจิกรรม 4 มโนกรรม 3 เพื่อเป็นฐานรองรับในการปฏิบัติในขั้นต่อไป ส่วนที่ 3 สติปัฏฐาน 4 ด้วยการเจริญสติมีอารมณ์ 4 ประการ ส่วนที่ 4 โพชฌงค์ 7 การพัฒนาอินทรีย์ทั้ง 5 ในโพชฌงค์จนเกิดความเป็นกลางเป็นตัตตรมัชฌัตตตาอุเบกขา จิตไม่อาลัยในสังขาร ยึดพระนิพพานเป็นอารมณ์ เข้าถึงวิชาและวิมุตติ เป็นพระอริยบุคคลมี พระโสดาบัน เป็นต้น

สรุป

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในกุนทลียสูตรเป็นกระบวนการปฏิบัติเพื่อการบรรลุเป็นพระอริยบุคคล พัฒนาอินทรีย์สังวร รักษาศีลให้บริสุทธิ์ เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ในการค้นคว้าผลงานวิจัยนั้น ค่อนข้างประสบกับปัญหาการค้นคว้า แม้จะมีผลงานวิจัยอยู่เป็นจำนวนมากก็ตาม แต่เนื่องจากไม่มีการจัดระบบระเบียบหมวดหมู่ จึงขอเสนอความคิดเห็น ดังต่อไปนี้

1) ควรแบ่งหมวดหมู่ของผลงานวิจัยออกตามลักษณะที่เป็นคำสอนที่คล้ายคลึงกันหรือแตกต่างกัน เช่น ปัญหาถามตอบจากพระผู้มีพระภาคกับคนนอกศาสนาเป็นหนึ่งหมวด หรือจากคำสอนของพระผู้มีพระภาคกับสาวกเป็นหนึ่งหมวด หรือจากคำสอนของพระสาวกกับภิกษุเป็นหนึ่งหมวด เป็นต้น

2) การศึกษาในเชิงรุกด้วยการเน้นการศึกษาแบบวิเคราะห์ สังเคราะห์ และเชื่อมโยงพระสูตรกับความเป็นจริงในสังคมให้ทันกับทัศนคติของผู้ศึกษาในปัจจุบัน เพื่อความก้าวหน้าของการศึกษาวิปัสสนาต่อไปในอนาคต อีกทั้งเป็นการเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคทั้งในเชิงปริยัติและปฏิบัติ ให้ผู้ที่มีความสนใจในการปฏิบัติวิปัสสนาทั้งในและต่างประเทศ

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยในกุนทลียสูตรนี้ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับหลักธรรม 4 ประการ ได้แก่ อินทริยสังวร, สุจิต 3, สติปัฏฐาน 4, และโพชฌงค์ 7 เพื่อเข้าสู่วิชาและวิมุตติ อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่าหลักธรรมทั้ง 4 ยังไม่ครอบคลุม โพธิปักขิยธรรม 37 ประการ ฉะนั้น จึงควรเพิ่มการศึกษาในประเด็นดังต่อไปนี้

1) ศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในอริยาสูต เพื่อขยายความเข้าใจแนวทางเข้าสู่โพธิปักขิยธรรม 37 ประการ ด้วยการศึกษารื่องของ สัตบุรุษ ปรัตโธสยะ ศรัทธา สติสัมปชัญญะ และกัลยาณมิตรในอริยาสูต ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญก่อนเข้าสู่เนื้อหา และเนื่องจากการอธิบายในแนวทางที่ตรงกันข้าม กล่าวคือ กุนทลียสูตรเป็นแนวทางปฏิบัติสายตรงให้เข้าถึงกุศลธรรม ขณะที่อริยาสูต เป็นแนวทางการปฏิบัติเพื่อละคลายจากอกุศลธรรม มี นิเวธน์ เป็นต้น แล้วเจริญวิถีสติปัฏฐาน เพื่อเข้าสู่วิชาและวิมุตติ

2) ศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในอาหารสูตร เพื่อเข้าใจความเป็นเหตุและปัจจัยซึ่งกันและกันด้วยอาหารสูตร จะทำให้เข้าใจปัจจุสมุปบาท ว่าอะไรเป็นเหตุที่ทำให้เกิดสังขาร อะไรเป็นเหตุให้เกิดวิญญาน เป็นต้น เมื่อสืบสาวต่อไปก็จะพบว่า อวิชชาเป็นเหตุให้เกิดสังขาร สังขารเป็นเหตุให้เกิดวิญญาน เป็นต้น อันเนื่องมาจากมีอาหาร 4 เป็นเครื่องนำมา ทำให้เข้าใจและสามารถเข้าถึงการเชื่อมโยงความสำคัญของสังขาร ร่างกายและจิตใจกับสำคัญของอาหาร 4 ได้ละเอียดขึ้น สามารถวิเคราะห์เชื่อมโยงหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกันได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- บุญมี เมธางกูร และ บุษกร เมธางกูร. (2545). *พระอภิธรรมมัตถสังคหะ ปัจจยสังคหวิภาค*. กรุงเทพฯ: เลียงเชียง.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2556). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 24). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา.
- พระโสภณมหาเถระ (มหาสียาตอ). (2562). *วิปัสสนาธุระ*. แปลโดย จำรูญ ธรรมดา. กรุงเทพฯ: อินเตอร์ ดีไซน์ แอนด์ พรินติ้ง.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2552). *อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2560). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. (พิมพ์ครั้งที่ 49). กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.